

УДК 378: 81'243

**РІВНІ РОЗУМІННЯ
УСНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ
ЯК ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ
АУДИТИВНИХ УМІНЬ**

Ушакова Н.В. (Харків)

Статтю присвячено розгляду рівнів розуміння усного повідомлення як характеристики рівня навченості студентів-іноземців. Виокремлення рівнів розуміння аудіотексту аналізується як основа системи роботи з формування вмінь аудіювання в іноземних студентів на початковому етапі вивчення російської мови, що виконує функції мови навчання.

Ключові слова: аудіювання, аудитивні вміння, рівні розуміння, сприйняття.

Ушакова Н.В. Уровни понимания устного сообщения как основа формирования аудитивных умений. Стаття посвящена рассмотрению уровней понимания устного сообщения как характеристики уровня обученности студентов-иностранцев. Выделение уровней понимания аудиотекста анализируется как основа системы работы по формированию умений аудирования у иностранных студентов на начальном этапе изучения русского языка, выполняющего функции языка обучения.

Ключевые слова: аудирование, аудитивные умения, восприятие, уровни понимания.

Ushakova N.V. Levels of Understanding Oral Communication as a Basis of Auditive Skills. The article considers the levels of understanding oral communication as the characteristics of the level of foreign students' training. Defining the levels of understanding the audiotext is analyzed as a basis to form the system of listening skills for foreign students at the primary stage of learning Russian as the language of learning.

Keywords: auditive skills, levels of understanding, listening, perception.

Постановка проблеми. В українських ВНЗ навчально-професійне спілкування студентів-іноземців здійснюється в різних формах навчальних занять, серед яких лекція залишається домінуючою. О.С. Кузіна, І.О. Зимня, В.П. Павлова, наголошують, що слухання лекцій є специфічно студентською формою діяльності, яка реалізується таким видом мовленнєвої діяльності як аудіювання [5].

Аудіювання лекційного матеріалу ускладнюється для студента-іноземця першого курсу через недостатній рівень володіння мовою, несформованість аудитивних умінь та навичок. Проблематичним для іноземця стає сприйняття інформації на слух у звичайному для носія мови темпі, повна або часткова відсутність регламентування мовних засобів лектором, неможливість повторення незрозумілої інформації, особлива структурна композиція наукового аудіотексту [2, 8]. Навчання аудіювання студентів-іноземців потребує послідовності та системності на підготовчому факультеті та являється **актуальною науковою проблемою**.

Науковцями висвітлюються різні аспекти навчання аудіювання. Основи особистісно-діяльнісного підходу в навчанні мовленнєвої діяльності визначено в роботах Л.С. Виготського, П.Я. Гальперина, М.В. Давер, О.М. Леонтьєва, А.К. Маркової, С.Л. Рубінштейна, Н.Ф. Талізінної, І.С. Якіманської та ін. Психолінгвістичні механізми мовленнєвої діяльності досліджувались у роботах В.О. Артьомова, М.І. Жинкіна, І.О. Зимньої, О.О. Леонтьєва, О.Р. Лурії, О.М. Соколова, лінгвометодичні основи навчання російської мови як іноземної студентів-нефілологів було визначено Т.О. Вишняковою, Н.Д. Гальсковою, Т.І. Капітоною, О.Д. Митрофановою, Ю.І. Пасовим, А.М. Щукіним, науково-методичні засади системи роботи із формування вмій мовленнєвої діяльності – Н.Д. Гальсковою, Н.І. Гез, Е.Ю. Сосенко, О.В. Старостенко, Н.І. Ушаковою. Лінгводидактичні характеристики наукового тексту

було розроблено М.М. Кожиною, Н.А. Метс, О.Д. Митрофановою, Т.Б. Одинцовою, логіко-сміслова структура та лінгвістичні характеристики наукового тексту висвітлювались Т.І. Дрідзе, К.І. Мотиною, Н.В. Піротті та ін.

Не викликає сумнівів важливість урахування всіх аспектів аудіювання як виду мовленнєвої діяльності для здійснення навчально-професійної комунікації. Навчання на підготовчому факультеті має на меті адаптувати іноземця до подальшого здобуття професійної освіти нерідною мовою, що здійснюється шляхом розвитку вмінь аудіювання.

Мета статті. Успішність навчання іноземного студента-першокурсника значною мірою залежить від його здатності розуміти лекційний матеріал професійно орієнтованих дисциплін [7]. У центрі проведеного нами дослідження було питання виявлення рівнів розуміння, рішення якого є базовим у розробці системи роботи з формування в іноземних студентів умінь аудіювання на початковому етапі вивчення російської мови, що виконує функції мови навчання.

Аудіювання як вид мовленнєвої діяльності визначається внутрішньою стороною – смисловим сприйняттям. У дослідженнях сприйняття мовленнєвого повідомлення Н.І. Гез, І.О. Зимньої, С.Л. Рубінштейна, О.О. Леонтьєва, М.І. Жинкіна та ін. визначається, що з одного боку, сприйняття – це процес безпосереднього, чуттєвого відображення дійсності, а з іншого – осмислення повідомлення. У процесі сприйняття акустичних мовленнєвих сигналів слухач установлює їхній смисловий зміст.

Результат процесу осмислення може бути позитивним або негативним, що відповідає розумінню або нерозумінню повідомлення. Розуміння психологічно характеризується різним ступенем глибини та якості. Науковці (М.І. Жинкін, З.І. Кличнікова, М.М. Ланге, Т.Я. Міхедькіна, Д. Фрай, С. Фессенден, Л.О. Чистович, О.М. Соколов, О.О. Смирнов, І.О. Зимня) виокремлюють від трьох до семи рівнів смислового сприйняття мовленнєвого повідомлення. У дослідженнях рівні розуміння виокремлюються на основі специфічного саме для сприйняття усного повідомлення принципу – від визначення семантики слів та неясної здогадки про загальний смисл висловлювання до встановлення конкретного значення слова та дійсного смислу повідомлення.

І.О. Зимньою запропоновано класифікацію рівнів смислового сприйняття усного повідомлення, критеріями якої стали правильність, глибина та повнота, ступінь розуміння слухачем основного змісту повідомлення та основної думки його автора. У виокремленні рівнів розуміння науковець пропонує шлях не від слова до тексту, а поглиблення, зміну ступеня розуміння слухачем предмету основної думки того, хто говорить [5: 188].

Перший рівень характеризується лише розумінням основної думки повідомлення (поверхнєве розуміння – *про що?*). На цьому рівні в аудитора виникає лише нечітке уявлення про предмет повідомлення, але немає його розуміння. Другий рівень характеризується не лише тим, про що, але й *що* говориться в даному повідомленні, яка дається нова інформація в порівнянні з раніше відомою (*про що? що?*). Іншими словами, аудитор розкриває предмет повідомлення, відстежує логічну послідовність викладу думки, порівнює факти, але в нього відсутні спеціальні знання з тематики повідомлення (лекції). Третій рівень відповідає розумінню основної думки повідомлення та способів, за допомогою яких вона розкривається. Аудитор виокремлює завершені смислові частини та головну інформацію в кожній із них, виявляє логічну послідовність цих частин. Такий слухач не тільки розуміє, що, як та якими засобами передається в повідомленні, але й має свою думку та здатний зрозуміти авторську позицію (відповідно, – *про що? що? та як?*). Четвертий, вищий, рівень розуміння відповідає вмінню сформулювати основну думку повідомлення, не зважаючи на те, чи було це зроблено тим, хто говорить, що відповідає розумінню прихованого підтексту (власне, – *про що? що? як? навіщо?*) [5: 191].

Виокремлення І.О. Зимньою рівнів розуміння повідомлення співвідноситься з концепцією тексту як одиниці спілкування Т.І. Дрідзе. Відповідно до означеної концепції взаємодія комунікатора та реципієнта відбувається у текстовій діяльності. Завдання комунікатора полягає у створенні такого тексту, який втілює авторський задум, комунікативний намір, так, що дає можливість реципієнту адекватно його тлумачити (інтерпретувати). Комунікативний намір співвідноситься з мотивом та ціллю діяльності спілкування та відповідає на питання: «Чому та навіщо щось говориться?». Таким чином, здійснення мотиваційно-цільового аналізу,

за словами Т.І. Дрідзе, в першу чергу потребує відповіді на дане запитання «для прогнозування можливих смислових інтерпретацій тексту», що не співпадає з типологією рівнів розуміння І.О. Зимньої (переклад наш – Н.У.) [3: 82]. Текст розуміється дослідником як втілення різнорівневих комунікативно-пізнавальних програм, а його осмислення подається як виявлення аудитором структури предикацій різного порядку – «ієрархії змістовно-смислових блоків», які виражають усі змістово-смислові зв'язки у відповідності до загального задуму повідомлення [3: 88].

Предикації першого рівня є мовними засобами, які виражають комунікативний намір автора, основну ідею повідомлення. Предикації другого рівня – тези, що складають основний зміст тексту. Серед них дослідник виокремлює аргументи різного роду (основні, констатувальні, установчі та ін.), які підкріплюють мету та задум повідомлення. Наступні предикації розгортають основний аргумент та надають аналітичну оцінку проблемної ситуації. Предикації, що виражають аналітичну оцінку, є елементами загального змісту, з яких формується основна теза. Предикації третього та четвертого рівнів ілюструють основну тезу загального змісту та надають загальний фон цілі повідомлення. На думку Т.І. Дрідзе, такий спосіб побудови схеми макроструктури тексту презентує ієрархію комунікативно-пізнавальних програм як «потенційну стратегію осмислення його основної концепції, створює умови щодо надійної оцінки адекватності інтерпретації усного тексту, дозволяє доводити окремі повідомлення до еталонного (тобто оптимального з точки зору смислового сприйняття) рівня» (переклад наш – Н.У.) [3: 92].

У методиці навчання нерідної мови поширеною є типологія Н.І. Гез, яка виокремлює специфічні для аудіювання рівні розуміння мовленнєвих повідомлень [6: 239]:

- рівень фрагментарного (поверхневого) розуміння, що відповідає сприйняттю окремих мовних одиниць;
- рівень глобального (загального) розуміння, коли зрозумілою є лише тема мовленнєвого повідомлення;
- рівень детального (повного) розуміння, що передбачає декодування фактологічного змісту та мовних засобів оформлення мовленнєвого повідомлення;

- рівень критичного розуміння, який передбачає розуміння цілей, мотивів, підтексту мовленнєвого повідомлення.

Якщо порівняти дану типологію з типологією І.О. Зимньої, то можна дійти висновку, що виокремлення рівнів розуміння мовленнєвого повідомлення співпадають у двох авторів, за виключенням рівня фрагментарного розуміння, який не можна охарактеризувати за критерієм глибини розуміння, бо він йому не властивий.

У сучасній методиці рівні розуміння повідомлення розглядаються як характеристика рівня навченості студента [1: 326]. Але розгляд рівнів розуміння в методичному плані викликано ще й необхідністю виокремлення та класифікації тих навичок та вмінь, які потрібні для успішного здійснення навчальної діяльності аудіювання в реальних умовах підготовчого факультету та далі на першому курсі [7; 9].

Навчання аудіювання містить три рівні: рівень формування перцептивної бази, рівень розвитку аудіювання як виду мовленнєвої діяльності, рівень оволодіння усним спілкуванням [4; 8]. Зазначені рівні обумовлюють розвиток один одного та утворюють ієрархічну систему.

Оволодіння перцептивною базою аудіювання служить основою для формування вмінь та навичок аудіювання як мовленнєвої діяльності та передбачає формування артикуляційних навичок та мовленнєвого слуху. Навички та вміння, які складають перцептивну базу та лежать в основі всіх рівнів розуміння, забезпечують функціонування аудіювання на всіх етапах навчання іноземної мови. Метою даного етапу навчання аудіювання є формування та розвиток механізмів сприйняття звуку, складу, слова, словосполучення, речення, мікротексту. Розвиток мовленнєвого слуху передбачає розвиток як фонетичного, так і інтонаційного слуху, які є передумовою для розвитку навичок із сегментування аудіотексту, виявлення теми та реми фрази, визначення структурно-семантичних типів речень.

Формування загальних умінь аудіювання на другому етапі забезпечує можливість спілкування студента іноземною мовою. Навчання на цьому етапі відбувається на матеріалі зв'язних текстів обмеженого обсягу та складності. Результатом другого етапу навчання має бути здатність студентів повно та точно розуміти нескладні усні повідомлення, визначати смисловий центр фрази, виокремлювати головну та другорядну інформацію, розділяти текст

на смислові частини, виявляти позицію автора до фактів повідомлення.

Етап роботи, відповідний до реальної комунікації, вимагає від студента здатності брати участь у спілкуванні в ролі аудитора, здатності визначати комунікативний намір того, хто говорить, тобто здатності застосовувати всі рівні розуміння аудіотексту.

Висновки. Навчання аудіювання потребує дотримання послідовності у процесі формування вмій та навичок даного виду мовленнєвої діяльності за умови переходу від елементарних до більш складних. Особливості поетапного та послідовного становлення механізмів аудіювання визначають рівні розуміння усних повідомлень іноземними студентами. Вважаємо доцільним для подальшого дослідження формування аудитивних навичок та вмій обрати типологію, запропоновану І.О. Зимньою. Для початкового етапу вивчення російської мови як іноземної можливо розглядати два рівні розуміння усних повідомлень: *рівень глобального розуміння*, що передбачає сприйняття загального змісту повідомлення, яке ґрунтується на встановленні значень окремих слів та простих речень; *рівень детального розуміння*, що характеризується достатньо повним розумінням як мовних елементів, так і другорядної інформації змісту мовленнєвого повідомлення. Виокремлення необхідних аудитивних навичок та вмій та розробка системи роботи з їхнього формування з урахуванням типології рівнів розуміння є напрямом подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Гіль С.І. Засоби подолання труднощів аудіювання в іноземній аудиторії / С.І. Гіль // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти: зб. наук. праць. Вип. 22. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 82–86.
3. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т.М. Дридзе – М. : Наука, 1984. – 268 с.
4. Елухина Н.В. Обучение аудированию в русле коммуникативно-ориентированной методики / Н.В. Елухина // Иностранные языки в школе. – 1989. – № 2. – С. 28–34.

5. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку / И.А. Зимняя – М. : Рус. яз., 1989. – 219 с.
6. Методика обучения иностранным языкам в средней школе : учебник / [Гез Н.И., Ляховицкий М.В., Миролубов А.А. и др.]. – М. : Высш. шк., 1982. – 373 с.
7. Мехедькина Т.А. Обучение конспектированию лекций на материале научного стиля речи в условиях подготовительного факультета (вузы технического профиля) : дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.02 / Татьяна Акимовна Мехедькина. – М., 1988. – 180 с.
8. Старостенко О.В. Розвиток аудитивних умінь російської мови в англійських студентів негуманітарних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання (російська мова)” / О.В. Старостенко. – Херсон, 2008. – 20 с.
9. Хейлик В.Д. Стратегии формирования устной речевой умений у иностранных студентов-филологов / В.Д.Хейлик, Е.И.Гейченко // Русский язык, литература, культура в школе и вузе – 2010. – №2 (32). – С. 49–54